Arabic Grammar in Persian Explan.

{ Molvi Qari Mohammad Tayib &
{ Molvi Qari Mohammad Tahir

Saraf-u-Hawaii Ma Tarzmim

صرف و ہوائی مع ترجمہ

Qasmi Press Deoband

16 Pages.

صرف ہوائی مع ترجمہ

باہتمام

مولوی قاری محمد طیب و مولوی قاری محمد طاہر صاحبان

مالکان مطبع

مطبع قاسمی دیوبند میں طبع ہوکر

کتبخانہ قاسمی تجارتی دیوبند سے شائع ہوا

بار اول ۱۰۰۰

قیمت ۱۰/

اسم کلمہ ایست کہ بر معنی خود دلالت کند اما وقتے از اوقات ثلثہ در و
یافتہ نشو چنانچہ رجلٌ و فرسٌ۔

فعل علمہ ایست کہ معنی خود دلالت کند اما وقتے از
اوقات ثلثہ یعنے وقت گذشتہ کہ آنرا ماضی گویند
و وقت آئندہ کہ آنرا مستقبل گویند و وقت موجودہ کہ آنرا حال گویند
در و یافتہ شود چنانچہ نَصَرَ اللہ یاری کرد خدا۔ و یَنْصُرُ اللہ یاری میکند
خدا و خواہد کرد۔

حرف کلمہ ایست کہ بر معنے خود دلالت نکند
تا وقتیکہ کلمۂ دیگر باو لاحق نشود چنانچہ
مِنْ و اِلیٰ۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم

بداں ارشدک اللہ تعالی فی الدارین کہ کلمات عرب بر سہ قسم است۔ اسم است وفعل است وحرف است۔ اسم ہمچو رَجُلٌ وفَرَسٌ فعل ہمچو نصر وضرب۔ حرف ہمچو مِن وإلی اسم بر سہ قسم است۔ ثلاثی ورباعی وخماسی۔ ثلاثی کلمہ سہ حرفی را گویند۔ رباعی کلمہ چہار حرفی را گویند۔ خماسی کلمہ پنج حرفی را گویند۔ حروف کلمات بر دو گونہ است اصلی وزاید۔ اگر در کلمہ ہمہ حرف اصلی باشد آنرا مجرد گویند واگر کدام حرف زائد ہم بود آنرا مزید گویند۔ میزان صرفیان برائے شناختن حروف اصلی از حروف زائد فا وعین ولام است۔ پس حرفیکہ بمقابلہ اینہا باشد اصلی است وآنکہ بمقابلہ اینہا نباشد زائد است۔

پس حرف اصلی در ثلاثی سہ است ومیزان آں فا وعین ویک لام است ہمچو فَعْلٌ ودر رباعی چہار ومیزان آں فا وعین ودو لام است ہمچو فَعْلَلٌ ودر خماسی پنج ومیزان آں فا وعین وسہ لام است ہمچو فَعْلَلِلٌ۔ وہر حرفیکہ بمقابلہ فا باشد آنرا فا کلمہ گویند۔ وہر حرفیکہ بمقابلہ عین باشد آنرا عین کلمہ گویند۔ وہر حرفیکہ بمقابلہ لام باشد آنرا لام کلمہ گویند۔ وثلاثی بر دو قسم است ثلاثی مجرد وثلاثی مزید ثلاثی مجرد آنست کہ از سہ حرف اصلی او چیزے زائد نبود ہمچو عَمْرٌو بروزن فَعْلٌ ثلاثی مزید آنست کہ از سہ حرف اصلی او چیزے زائد بود ہمچو ربیع بروزن فعیل رباعی نیز بر دو قسم است رباعی مجرد رباعی مزید رباعی مجرد آنست کہ از چہار حرف اصلی او چیزے زائد نبود ہمچو جَعْفَرٌ بروزن فَعْلَلٌ رباعی مزید آنست کہ از چہار حرف اصلی او چیزے زائد بود ہمچو دراھم بروزن فعالل۔ خماسی نیز بر دو قسم است خماسی مجرد وخماسی مزید خماسی مجرد آنست کہ از پنج حرف

اسم کلمہ ایست کہ بر معنی خود دلالت کند اما وقتے از اوقات ثلث

یافتہ نشو چنانچہ رجلٌ و فرسٌ۔

فعل کلمہ ایست کہ معنی خود دلالت کند اما وقتے از

اوقات ثلثہ یعنی وقت گذشتہ کہ آنرا ماضی گویند

و وقت آئندہ کہ آنرا مستقبل گویند و وقت موجودہ کہ آنرا حال گوی

در و یافتہ شود چنانچہ نَصَرَ اللہ یاری کرد خدا۔ وَیَنْصُرُ اللہ یاری میک

خدا و خواہد کرد۔

حرف کلمہ ایست کہ بر معنے خود دلالت نکند

تا وقتیکہ کلمۂ دیگر باو لاحق نشود چنانچہ

مِنْ و اِلیٰ۔

بسم الله الرحمن الرحيم

بدان ارشدك الله تعالی فی الدارین که کلمات عرب بر سه قسم است۔ اسم است
و فعل است و حرف است۔ اسم همچو رَجُلٌ و فَرَسٌ فعل همچو نصر و ینصر۔ حرف همچو مِن و اِلیٰ
اسم بر سه قسم است۔ ثلاثی و رباعی و خماسی۔ ثلاثی کلمه سه حرفی را گویند۔ رباعی کلمه
چهار حرفی را گویند۔ خماسی کلمه پنج حرفی را گویند۔ حروف کلمات بر دو گونه است اصلی
و زاید۔ اگر در کلمه همه حرف اصلی باشد آنرا مجرد گویند و اگر کدام حرف زائد هم بود آنرا مزید
گویند۔ میزان صرفیان برائے شناختن حروف اصلی از حروف زائد فا و عین و لام
است۔ پس حرفیکه بمقابله اینها باشد اصلی است و آنکه بمقابله اینها نباشد زائد است۔
پس حرف اصلی در ثلاثی سه است و میزان آن فا و عین و یک لام است همچو فَعْلٌ
و در رباعی چهار و میزان آن فا و عین و دو لام است همچو فَعْلَلَ و در خماسی پنج و میزان
آن فا و عین و سه لام است همچو فَعَلَّلٌ۔ و هر حرفیکه بمقابله فا باشد آنرا فا کلمه گویند۔
و هر حرفیکه بمقابله عین باشد آنرا عین کلمه گویند۔ و هر حرفیکه بمقابله لام باشد آنرا لام
کلمه گویند۔ و ثلاثی بر دو قسم است ثلاثی مجرد و ثلاثی مزید ثلاثی مجرد آنست که از سه حرف
اصلی او چیزے زائد نبود همچو عَمْرٌو بر وزن فَعْلٌ ثلاثی مزید آنست که از سه حرف اصلی او
چیزے زائد بود همچو رحیم بر وزن فعیل رباعی نیز بر دو قسم است رباعی مجرد و رباعی
مزید رباعی مجرد آنست که از چهار حرف اصلی او چیزے زائد نبود همچو جَعْفَرٌ بر وزن فَعْلَلٌ
رباعی مزید آنست که از چهار حرف اصلی او چیزے زائد بود همچو دَرَاهِم بر وزن فَعَالِلُ۔
خماسی نیز بر دو قسم است خماسی مجرد و خماسی مزید خماسی مجرد آنست که از پنج حرف

اصلی او چیزے زائد نبود ہمچو جحرش بروزن فعلَلّ خماسی مزید آنست کہ از پنج حرف اصلی
او چیزے زائد بود ہمچو خندریس بروزن فعلَلیل بدانکہ اسم بر سہ قسم است اسم جامد
اسم مصدر اسم مشتق۔ اسم جامد آنست کہ از وے چیزے بیرون آوردہ نشود ہمچو جبل
و فرس۔ اسم مصدر آنست کہ از وے چیزے بیرون آوردہ شود و علامتش آنست
کہ در آخر معنے وے بفارسی دال و نون یا تا و نون باشد ہمچو الضرب زدن و القتل
کشتن اسم مشتق آنست کہ از مصدر بیرون آوردہ شدہ باشد ہمچو ضارب و قاتل و
مضروب و مقتول کہ از ضَرْب و قتل بیرون آوردہ شدہ است۔ عرب از
ہر مصدرے نہ چیز اشتقاق میکنند۔ فعل ماضی فعل مضارع فعل امر۔ اسم فاعل
اسم مفعول۔ اسم مکان۔ اسم زمان۔ اسم آلہ۔ اسم تفضیل۔ ماضی فعلیست کہ دلالت
کند بر معنے کہ یافتہ شدہ باشد در زمان گذشتہ۔ ہمچو ضرب زد وے مرد۔ مضارع فعلیست
کہ دلالت کند بر معنے کہ در زمان حال یا در زمان آئندہ یافتہ شود۔ ہمچو یضرِبُ میزند
وے مرد۔ یا خواہد زد۔ امر فعلیست کہ دلالت کند بر طلب کارے۔ ہمچو اِضْرِبْ
بزن تو مرد۔ اسم فاعل نام کار کنندہ ہمچو ضارِبٌ مرد زنندہ۔ اسم مفعول نام کار کردہ شدہ
ہمچو مضروبٌ مرد زدہ شدہ اسم مکان نام جائے کردن کار اسم زمان نام وقت کردن
کار ہمچو مَضْرِبٌ وقت زدن و جای زدن۔ اسم آلہ نام آنچہ بدوے کار کنند ہمچو مِضْرابٌ
آنچہ بوی زنند اسم تفضیل نام زیادہ تر کار کنندہ ہمچو اَضْرَبُ زنندہ تر۔ بدانکہ فعل
بر دو قسم است فعل ثلاثی و فعل رباعی پس فعل ثلاثی بر دو نوع است ثلاثی مجرد و
ثلاثی مزید۔ فعل ثلاثی مجرد را شش باب است باید دانست کہ حرکات سہ اند ضمہ و فتحہ و
کسرہ پس حرفیکہ بروے ضمہ باشد آنرا مضموم خوانند۔ و ہر حرفیکہ بروے فتحہ باشد آنرا

مفتوح خوانند۔ وہر حرفیکہ بروے کسرہ باشد آنرا مکسورہ خوانند واختلاف ابواب ثلاثی
مجرد باختلاف حرکت عین کلمہ باشد **باب اول** فَعَلَ یَفْعِلُ ہمچو ضَرَبَ یَضْرِبُ
باب دوم فَعَلَ یَفْعُلُ ہمچو نَصَرَ یَنْصُرُ **باب سوم** فَعَلَ یَفْعَلُ ہمچو فَتَحَ یَفْتَحُ
باب چہارم فَعِلَ یَفْعَلُ ہمچو عَلِمَ یَعْلَمُ **باب پنجم** فَعِلَ یَفْعِلُ ہمچو نَعِمَ یَنْعِمُ **باب
ششم** فَعُلَ یَفْعُلُ ہمچو شَرُفَ یَشْرُفُ۔ وفعل ثلاثی مزید را دوازدہ باب است
باب اول اَفْعَلَ یُفْعِلُ اِفْعَالاً ہمچو اَکْرَمَ یُکْرِمُ اِکْرَاماً **باب دوم** فَعَّلَ یُفَعِّلُ
تَفْعِیْلاً وتَفْعِلَۃً ہمچو کَرَّمَ یُکَرِّمُ تَکْرِیْماً وتَکْرِمَۃً **باب سوم** فَاعَلَ یُفَاعِلُ مُفَاعَلَۃً
وفِعَالاً ہمچو سَافَرَ یُسَافِرُ مُسَافَرَۃً وسِفَاراً **باب چہارم** اِفْتَعَلَ یَفْتَعِلُ اِفْتِعَالاً
ہمچو اِحْتَسَبَ یَحْتَسِبُ اِحْتِسَاباً **باب پنجم** اِنْفَعَلَ یَنْفَعِلُ اِنْفِعَالاً ہمچو اِنْسَحَبَ
یَنْسَحِبُ اِنْسِحَاباً **باب ششم** اِفْعَلَّ یَفْعَلُّ اِفْعِلَالاً ہمچو اِحْمَرَّ یَحْمَرُّ اِحْمِرَاراً **باب ہفتم**
اِفْعَالَّ یَفْعَالُّ اِفْعِیْلَالاً ہمچو اِحْمَارَّ یَحْمَارُّ اِحْمِیْرَاراً **باب ہشتم** تَفَعَّلَ یَتَفَعَّلُ تَفَعُّلاً
ہمچو تَکَرَّمَ یَتَکَرَّمُ تَکَرُّماً **باب نہم** تَفَاعَلَ یَتَفَاعَلُ تَفَاعُلاً ہمچو تَدَارَکَ یَتَدَارَکُ
تَدَارُکاً **باب دہم** اِسْتَفْعَلَ یَسْتَفْعِلُ اِسْتِفْعَالاً ہمچو اِسْتَخْرَجَ یَسْتَخْرِجُ اِسْتِخْرَاجاً
باب یازدہم اِفْعَوْعَلَ یَفْعَوْعِلُ اِفْعِیْعَالاً ہمچو اِحْدَوْدَبَ یَحْدَوْدِبُ اِحْدِیْدَاباً
باب دوازدہم اِفْعَوَّلَ یَفْعَوِّلُ اِفْعِوَّالاً ہمچو اِجْلَوَّذَ یَجْلَوِّذُ اِجْلِوَّاذاً۔

رباعی نیز بر دو قسم رباعی مجرد رباعی مزید فعل رباعی مجرد را یک باب است فَعْلَلَ
یُفَعْلِلُ فَعْلَلَۃً وفِعْلَالاً ہمچو دَحْرَجَ یُدَحْرِجُ دَحْرَجَۃً ودِحْرَاجاً فعل رباعی مزید را
سہ باب است **باب اول** تَفَعْلَلَ یَتَفَعْلَلُ تَفَعْلُلاً ہمچو تَدَحْرَجَ یَتَدَحْرَجُ تَدَحْرُجاً
باب دوم اِفْعَنْلَلَ یَفْعَنْلِلُ اِفْعِنْلَالاً ہمچو اِحْرَنْجَمَ یَحْرَنْجِمُ اِحْرِنْجَاماً **باب سوم**

اِفْعَلَّ یَفْعَلِلُّ اِفْعِلَّالًا ہمچو اِقْشَعَرَّ یَقْشَعِرُّ اِقْشِعْرَارًا۔

حرف

حرف بر دو قسم است حرف صحیح حرف علت۔ وحرف علت سہ است واو است و الف است ویا است وسوائے ایں سہ حرف جملہ حروف صحیح اند۔

بدانکہ جمیع اقسام اسم وفعل از ہفت قسم بیروں نیست۔ صحیح است۔ یا مضاعف است۔ یا مثال است۔ یا اجوف است۔ یا ناقص است۔ یا لفیف است۔ یا ملتوی صحیح آنست کہ در مقابلہ فا وعین ولام او دو حرف از یکجنس نبود وحرف علت نباشد ہمچو ضرب بر وزن فعل۔ مضاعف آنست کہ دو حرف اصلی وے از یکجنس باشند پس مضاعف بر دو نوع است مضاعف ثلاثی ومضاعف رباعی۔ مضاعف ثلاثی آنست کہ در مقابلہ عین ولام او دو حرف از یک جنس باشد ہمچو سَبَبٌ ومَدٌّ بر وزن فَعَلَ۔ ومَدَّ وفَرَّ بر وزن فَعَلَ کہ در اصل مَدَدَ وفَرَرَ بود۔ مضاعف رباعی آنست کہ در مقابلہ فا ولام اول وعین ولام ثانی دو حرف از یک جنس باشد ہمچو فِلْفِلٌ وبُلْبُلٌ بر وزن فِعْلِلٌ وصَرْصَرَ بر وزن فَعْلَلَ۔ مثال آنست کہ در مقابلہ فاء او حرف علت بود ہمچو وَعْدٌ ویَوْمٌ بر وزن فَعْلٌ ووَعَدَ ویَسَرَ بر وزن فَعَلَ اجوف آنست کہ در مقابلہ عین او حرف علت بود ہمچو قَوْلٌ وبَیْعٌ بر وزن فَعْلٌ وقَالَ وبَاعَ کہ اصلہما قَوَلَ وبَیَعَ بر وزن فَعَلَ بود است ناقص آنست کہ در مقابلہ لام او حرف علت بود ہمچو عَدْوٌ ورَمْیٌ بر وزن فَعْلٌ وعَدَیَ ورَمَیَ بر وزن فَعَلَ کہ اصلش عَدَوَ ورَمَیَ بود است لفیف آنست کہ در مقابلہ عین ولام او حرف علت بود ہمچو اَدْیٌ

بروزن فَعُلٌ وقَوِیَ بروزن فَعِلَ - وملتوی آنست کہ در مقابلہ فا ولام او حرف علت بود ہمچو وَشْیٌ بروزن فَعْلٌ و وَلِیَ بروزن فَعِلَ -
مثال فعل — مثال اسم — مثال فعل

فعل ماضی معلوم

بدانکہ فعل حدث است او را محدثے باید ومحدث او فاعل واست - وفاعل واحد بود یا تثنیہ - یا جمع - وہر یک ازینہا مذکر بود - یا مؤنث - وغائب بود - یا مخاطب یا متکلم - واحد یکے را گویند - تثنیہ دو را گویند - جمع سہ را گویند یا بیشتر مذکر مرد - مؤنث زن - غائب آنکہ از وے سخن گویند - مخاطب آنکہ با وے سخن گویند - متکلم سخن گویندہ وبدیں سبب فعل ماضی را چہاردہ صیغہ است سہ برائے مذکر غائب - وسہ دیگر برائے مؤنث غائبہ - وسہ دیگر برائے مذکر مخاطب وسہ دیگر برائے مؤنث مخاطبہ ودو برائے متکلم ہمچو ضَرَبَ - ضَرَبَا - ضَرَبُوْا - ضَرَبَتْ - ضَرَبَتَا - ضَرَبْنَ - ضَرَبْتَ - ضَرَبْتُمَا - ضَرَبْتُمْ - ضَرَبْتِ - ضَرَبْتُمَا - ضَرَبْتُنَّ - ضَرَبْتُ - ضَرَبْنَا - ضَرَبَ - (زد وے مرد) صیغہ واحد مذکر غائب معلوم فعل ماضی ضَرَبَا (زدند ایشاں دو مرد) صیغہ تثنیہ مذکر غائبین معلوم فعل ماضی - ضَرَبُوْا (زدند ایشاں ہمہ مرداں) صیغہ جمع مذکر غائبین معلوم فعل ماضی ضَرَبَتْ (زد وے زن) صیغہ واحد مؤنث غائبہ معلوم فعل ماضی ضَرَبَتَا (زدند ایشاں دو زن) صیغہ تثنیہ مؤنث غائبین معلوم فعل ماضی ضَرَبْنَ (زدند ایشاں ہمہ زناں) صیغہ جمع مؤنث غائبات معلوم فعل ماضی ضَرَبْتَ (زدی تو مرد) صیغہ واحد مذکر مخاطب معلوم فعل ماضی ضَرَبْتُمَا (زدید شما دو مرد) صیغہ تثنیہ مذکر مخاطبین معلوم فعل ماضی ضَرَبْتُمْ (زدید شما ہمہ مرداں) صیغہ جمع مذکر مخاطبین معلوم فعل ماضی ضَرَبْتِ

(زدی تو زن) صیغہ واحد مؤنث مخاطبہ معلوم فعل ماضی ضَرَبْتُمَا (زدید شما دو زن) صیغہ تثنیہ مؤنث مخاطبتین معلوم فعل ماضی ضَرَبْتُنَّ (زدید شما ہمہ زنان) صیغہ جمع مؤنث مخاطبات معلوم فعل ماضی۔ ضَرَبْتُ (زدم من) صیغہ واحد متکلم معلوم فعل ماضی ضَرَبْنَا (زدیم ما) صیغہ جمع متکلم معلوم فعل ماضی۔

فعل ماضی مجہول

اگر خواہی کہ فعل ماضی معلوم را مجہول کنی ماقبل حرف آخر را کسرہ کن و ہر متحرکیکہ پیش از وے باشد آنرا ضمہ کن ہمچو ضُرِبَ کہ معلومش ضَرَبَ بود۔ فعل ماضی مجہول را نیز چہاردہ صیغہ است ضُرِبَ۔ ضُرِبَا۔ ضُرِبُوا۔ ضُرِبَتْ۔ ضُرِبَتَا۔ ضُرِبْنَ۔ ضُرِبْتَ۔ ضُرِبْتُمَا۔ ضُرِبْتُمْ۔ ضُرِبْتِ۔ ضُرِبْتُمَا۔ ضُرِبْتُنَّ۔ ضُرِبْتُ۔ ضُرِبْنَا۔ ضُرِبَ۔ (زدہ شد وے مرد) صیغہ واحد مذکر غائب مجہول فعل ماضی ضُرِبَا (زدہ شدند ایشاں دو مرد) صیغہ تثنیہ مذکر غائبین مجہول فعل ماضی ضُرِبُوا (زدہ شدند ایشاں ہمہ مرداں) صیغہ جمع مذکر غائبین مجہول فعل ماضی ضُرِبَتْ (زدہ شد وے زن) صیغہ واحد مؤنث غائبہ مجہول فعل ماضی ضُرِبَتَا (زدہ شدند ایشاں دو زن) صیغہ تثنیہ مؤنث غائبتین مجہول فعل ماضی ضُرِبْنَ (زدہ شدند ایشاں ہمہ زناں) صیغہ جمع مؤنث غائبات مجہول فعل ماضی ضُرِبْتَ (زدہ شدی تو مرد) صیغہ واحد مذکر مخاطب مجہول فعل ماضی۔ ضُرِبْتُمَا (زدہ شدید شما دو مرد) صیغہ تثنیہ مذکر مخاطبین مجہول فعل ماضی ضُرِبْتُمْ (زدہ شدید شما ہمہ مرداں) صیغہ جمع مذکر مخاطبین مجہول فعل ماضی ضُرِبْتِ (زدہ شدی تو زن) صیغہ واحد مؤنث مخاطبہ مجہول فعل ماضی ضُرِبْتُمَا

(زده شدید شما دو زن) صیغہ تثنیہ مؤنث مخاطبتین مجہول فعل ماضی ضُرِبْتُنَّ (زده شدید شما ہمہ زنان) صیغہ جمع مؤنث مخاطبات مجہول فعل ماضی ضُرِبْتُ (زده شدم من) صیغہ واحد متکلم مجہول فعل ماضی ضُرِبْنَا (زده شدیم ما) صیغہ جمع متکلم مجہول فعل ماضی

فعل مضارع معلوم

بدانکہ فعل مضارع آنست کہ در اول فعل ماضی یکے از حروف اتین در آورده باشد و حروف اتین چہار است ۔ یا و تا و ہمزه و نون ۔ یا در چہار صیغہ در آید ۔ در سہ صیغہ ہائے مذکر غائب و در صیغہ جمع مؤنث غائبات ۔ و تا در ہشت صیغہ در آید ۔ در دو صیغہ مؤنث غائبہ و در شش صیغہ ہائے مخاطب در آید ۔ و ہمزه در واحد متکلم ۔ و نون در جمع متکلم فعل مضارع معلوم را نیز چہار ده صیغہ است ہمچو یَضْرِبُ ۔ یَضْرِبَانِ ۔ یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبُ ۔ تَضْرِبَانِ ۔ یَضْرِبْنَ ۔ تَضْرِبُ ۔ تَضْرِبَانِ ۔ تَضْرِبُوْنَ ۔ تَضْرِبِیْنَ تَضْرِبَانِ ۔ تَضْرِبْنَ ۔ اَضْرِبُ ۔ نَضْرِبُ ۔ یَضْرِبُ (میزند وے مرد یا خواہد زد) صیغہ واحد مذکر غائب معلوم فعل مضارع یَضْرِبَانِ (میزنند ایشاں دو مرد یا خواہند زد) صیغہ تثنیہ مذکر غائبین معلوم فعل مضارع یَضْرِبُوْنَ (میزنند ایشاں ہمہ مرداں یا خواہند زد) صیغہ جمع مذکر غائبین معلوم فعل مضارع تَضْرِبُ (میزند وے زن یا خواہد زد) تَضْرِبَانِ (میزنند ایشاں دو زن یا خواہند زد) صیغہ تثنیہ مؤنث غائبتین معلوم فعل مضارع یَضْرِبْنَ (میزنند ایشاں ہمہ زناں یا خواہند زد) صیغہ جمع مؤنث غائبات معلوم فعل مضارع تَضْرِبُ (میزنی تو مرد ۔ یا خواہی زد) صیغہ واحد مذکر مخاطب معلوم فعل مضارع

تَضْرِبَانِ (میزنید شما دو مرد۔ یا خواهید زد) صیغہ تثنیہ مذکر مخاطبین معلوم فعل مضارع تَضْرِبُوْنَ (میزنید شما ہمہ مرداں۔ یا خواهید زد) صیغہ جمع مذکر مخاطبین معلوم فعل مضارع تَضْرِبِیْنَ (میزنی تو زن یا خواهی زد) صیغہ واحد مؤنث مخاطبہ معلوم فعل مضارع تَضْرِبَانِ (میزنید شما دو زن یا خواهید زد) صیغہ تثنیہ مؤنث مخاطبتین معلوم فعل مضارع تَضْرِبْنَ (میزنید شما ہمہ زناں یا خواهید زد) صیغہ جمع مؤنث مخاطبات معلوم فعل مضارع اَضْرِبُ (میزنم من۔ یا خواهم زد) صیغہ واحد متکلم معلوم فعل مضارع نَضْرِبُ (میزنیم ما تا خواهیم زد) صیغہ جمع متکلم معلوم فعل مضارع۔

فعل مضاع مجہول

اگر خواہی کہ فعل مضارع معلوم را مجہول کنی ما قبل حرف آخر را فتحہ کن و حرف مضارع را ضمہ کن ہمچو یُضْرَبُ کہ معلومش یَضْرِبُ بود فعل مضارع مجہول را نیز چہاردہ صیغہ است ہمچو یُضْرَبُ۔ یُضْرَبَانِ۔ یُضْرَبُوْنَ۔ تُضْرَبُ تُضْرَبَانِ۔ یُضْرَبْنَ۔ تُضْرَبُ۔ تُضْرَبَانِ۔ تُضْرَبُوْنَ۔ تُضْرَبِیْنَ۔ تُضْرَبَانِ تُضْرَبْنَ۔ اُضْرَبُ۔ نُضْرَبُ۔ یُضْرَبُ (زدہ میشود وے مرد یا زدہ خواهد شد) صیغہ واحد مذکر غائب مجہول فعل مضارع یُضْرَبَانِ (زدہ میشوند ایشاں دو مرد یا زدہ خواهند شد) صیغہ تثنیہ مذکر غائبین مجہول فعل مضارع یُضْرَبُوْنَ (زدہ میشوند ایشاں ہمہ مرداں یا زدہ خواهند شد) صیغہ جمع مذکر غائبین مجہول

فعل مضارع تُضْرَبُ (زدہ میشود وے زن یا زدہ خواہد شد) صیغہ واحد مونث غائبہ مجہول فعل مضارع تُضْرَبَانِ (زدہ میشوند ایشاں دو زن یا زدہ خواہند شد) صیغہ تثنیہ مونث غائبتین مجہول فعل مضارع یُضْرَبْنَ (زدہ میشوند ایشاں ہمہ زناں یا زدہ خواہند شد) صیغہ جمع مونث غائبات مجہول فعل مضارع تُضْرَبُ (زدہ میشوی تو مرد یا زدہ خواہی شد) صیغہ واحد مذکر مخاطب مجہول فعل مضارع تُضْرَبَانِ (زدہ میشوید شما دو مرد و یا زدہ خواہید شد) صیغہ تثنیہ مذکر مخاطبین مجہول فعل مضارع تُضْرَبُوْنَ (زدہ میشوید شما ہمہ مرداں۔ یا زدہ خواہید شد) صیغہ جمع مذکر مخاطبین مجہول فعل مضارع تُضْرَبِیْنَ (زدہ میشوی تو زن۔ یا زدہ خواہی شد) صیغہ واحد مونث مخاطبہ مجہول فعل مضارع تضربان (زدہ میشوید شما دو زناں۔ یا زدہ خواہید شد) صیغہ تثنیہ مونث مخاطبتین مجہول فعل مضارع تُضْرَبْنَ (زدہ میشوید شما ہمہ زناں۔ یا زدہ خواہید شد) صیغہ جمع مونث مخاطبات مجہول فعل مضارع اُضْرَبُ (زدہ میشوم من۔ یا زدہ خواہم شد) صیغہ واحد متکلم مجہول فعل مضارع نُضْرَبُ (زدہ میشویم ما یا زدہ خواہیم شد) صیغہ جمع متکلم مجہول فعل مضارع۔

فعلِ جحد معلوم

بدانکہ فعل جحد مضارعیست کہ دراول وے لَمْ یا لَمَّا درآید و آنرا بمعنے ماضی منفی گرداند و آخرا ورا جزم کند۔ و نون ہائے اعرابی را حذف کند۔ مگر نون جمع مونث

غائبات ومخاطبات را حذف نکند فعل جحد معلوم را نیز چهار ده صیغه است همچو لَمْ یَضْرِبْ۔ لَمْ یَضْرِبَا۔ لَمْ یَضْرِبُوْا۔ لَمْ تَضْرِبْ۔ لَمْ تَضْرِبَا۔ لَمْ یَضْرِبْنَ لَمْ تَضْرِبْ۔ لَمْ تَضْرِبَا۔ لَمْ تَضْرِبُوْا۔ لَمْ تَضْرِبِیْ۔ لَمْ تَضْرِبَا۔ لَمْ تَضْرِبْنَ لَمْ اَضْرِبْ۔ لَمْ نَضْرِبْ۔ لَمْ یَضْرِبْ۔ (نزد وے مرد) صیغہ واحد مذکر غائب معلوم فعل جحد الخ وہمچنیں لَمَّا یَضْرِبْ۔ لَمَّا یَضْرِبَا۔ لَمَّا یَضْرِبُوْا آہ فعل جحد مجہول را نیز چہار دہ صیغہ است ہمچو لَمْ یُضْرَبْ۔ لَمْ یُضْرَبَا۔ لَمْ یُضْرَبُوْا۔ الخ وہمچنیں لَمَّا یُضْرَبْ۔ لَمَّا یُضْرَبَا۔ لَمَّا یُضْرَبُوْا الخ۔

فعل نفی

بدانکہ فعل نفی فعل مضارعیست کہ دراول وے لا، نفی در آید وآنرا منفی نماید۔ وآخرا ورا جزم نکند ونون ہاے اعرابی را ساقط نکند۔ فعل نفی معلوم را نیز چہار دہ صیغہ است ہمچو لَا یَضْرِبُ۔ لَا یَضْرِبَانِ۔ لَا یَضْرِبُوْنَ۔ لَا تَضْرِبُ۔ لَا تَضْرِبَانِ۔ لَا یَضْرِبْنَ لَا تَضْرِبُ۔ لَا تَضْرِبَانِ۔ لَا تَضْرِبُوْنَ۔ لَا تَضْرِبِیْنَ لَا تَضْرِبَانِ۔ لَا تَضْرِبْنَ۔ لَا اَضْرِبُ۔ لَا نَضْرِبُ۔ لَا یَضْرِبُ (نمیزند وے مرد یا نخواہد زد) صیغہ واحد مذکر غائب فعل نفی وہمچنیں مجہول وے لَا یُضْرَبُ لَا یُضْرَبَانِ۔ لَا یُضْرَبُوْنَ۔

فعل امر

بدانکہ امر بر دو نوع است امر بے لام وامر بالام۔ امر بے لام کہ آنرا امر حاضر نیز

میگویند از فعل مضارع مخاطب معلوم میگیریم و تمام وے بدو عمل است عمل اول آنست
که نظر کنیم باخر کلمه اخر کلمه صحیح باشد یا معتل یا مدغم پس اگر آخر کلمه صحیح باشد
آنرا ساکن کنیم خواه ماقبل آں متحرک باشد یا ساکن لیکن چوں ماقبل آخر کلمه
هم ساکن باشد آنرا بسبب التقاء ساکنین ساقط کنیم همچو تَضرِبُ و تَعلَمُ و تَنصُرُ
و تَقُلُ و تَبِعُ و تَخَفُ۔ و اگر آخر کلمه معتل بود مے اندازیم همچو تَرمِ و تَدعُ و تَخشَ
و اگر آخر کلمه مدغم بود پس اگر از باب مضموم العین مضارع بود در آخرش چهار
وجه رواست ضمه روا فتحه روا۔ کسره روا۔ و تسکین روا۔ بعد فک ادغام همچو
تَشُدُّ۔ تَشُدَّ۔ تَشُدِّ۔ تَشدُدْ و اگر از باب مکسور العین یا مفتوح العین مضارع
بود در آخرش غیر ضمه سه وجه است۔ یعنی فتحه روا۔ کسره روا۔ تسکین روا۔
بعد فک ادغام همچو تَفِرَّ۔ تَفِرِّ۔ تَفرِرْ۔ و تَعَضَّ و تَعَضِّ و تَعضَضْ۔
عمل دوم آنست که تا حرف مضارع را دور کنیم نظر کنیم بما بعد او اگر ما بعد او متحرک
باشد و از باب یُفَعِّلُ نباشد پس امر تمام شد همچو قُلْ۔ و بِعْ و کَرِّمْ و سافِرْ
و اگر ما بعد حرف مضارع ساکن باشد پس اگر از باب مضموم العین مضارع باشد۔
در اولش همزه مضمومه می آریم همچو اُنصُرْ و اُشرُفْ۔ و اگر از باب مفتوح العین یا
مکسور العین مضارع باشد در اولش همزه مکسوره مے آریم همچو اِفتَحْ و اِضرِبْ۔ و
اگر از باب یُفعِلُ بود در اولش همزه مفتوحه ساقطه مے آریم خواه ما بعد حرف
مضارع متحرک بود یا ساکن همچو اَکرِمْ و اَقِرَّ و امر بے لام را شش صیغه است اِضرِبْ۔ اِضرِبا۔
اِضرِبُوا۔ اِضرِبی۔ اِضرِبا۔ اِضرِبنَ۔ و همچنیں اُنصُراه۔ اِفتَحاه۔ اِعلَماه۔
اِنعِماه۔ اُشرُفاه۔

وامر بالام کہ آنرا امر غائب نیز میگویند از فعل مضارع غائب می گیریم و تمامی
بعمل اول است بعد از آوردن لام مکسورہ بر اول حرف مضارع ہمچو لِیَضْرِبْ
لِیَعْلَمْ - لِیَقُلْ - لِیَبِعْ - لِیَخَفْ - لِیَشُدَّ - لِیَشُکَّ - لِیَشُدِّ - لِیَشْدُدْ - ولِیَفِرَّ
لِیَفِرِّ - لِیَفْرِرْ - امر بالام را ہشت صیغہ است ہمچو لِیَضْرِبْ - لِیَضْرِبَا - لِیَضْرِبُوْا -
لِتَضْرِبْ - لِتَضْرِبَا - لِیَضْرِبْنَ - لِاُضْرِبْ - لِنَضْرِبْ - وہمچنین لِیَنْصُرْ اھ -
لِیَفْتَحْ اھ - لِیَعْلَمْ اھ - لِیَنْعَمْ - لِیَشْرُفْ -

نون تاکید ثقیلہ و خفیفہ

بدانکہ در آخر امر و نہی و در ہر جا کہ معنے طلب باشد نون تاکید ثقیلہ و خفیفہ برائے تاکید
معنی می در آید - و نون تاکید ثقیلہ نونے است کہ متحرک مشدد مے باشد - و نون تاکید
خفیفہ نونے است ساکن و مخفف ہر جا کہ نون تاکید ثقیلہ می در آید نون تاکید خفیفہ
نیز مے در آید - مگر در تثنیہ و جمع مؤنث کہ در آن نون تاکید خفیفہ نمے در آید -
چنانچہ نون تاکید ثقیلہ در امر حاضر معلوم شش صیغہ مے در آید ہمچو اِضْرِبَنَّ - اِضْرِبَانِّ
اِضْرِبُنَّ - اِضْرِبِنَّ - اِضْرِبَانِّ - اِضْرِبْنَانِّ - و در امر غائب ہشت صیغہ
مے در آید ہمچو لِیَضْرِبَنَّ - لِیَضْرِبَانِّ - لِیَضْرِبُنَّ - لِتَضْرِبَنَّ - لِتَضْرِبَانِّ
لِیَضْرِبْنَانِّ - لِاُضْرِبَنَّ - لِنَضْرِبَنَّ - و نون تاکید خفیفہ در امر حاضر سہ صیغہ
مے در آید ہمچو اِضْرِبَنْ - اِضْرِبُنْ - اِضْرِبِنْ - و در امر غائب پنج صیغہ
مے در آید ہمچو لِیَضْرِبَنْ - لِیَضْرِبُنْ - لِتَضْرِبَنْ - لِاُضْرِبَنْ - لِنَضْرِبَنْ -

فعلِ نہی

بدانکہ فعلِ نہی فعل مضارعیست کہ در اول وے لا نہی در آید و آنرا بمعنے باز داشتن از کارے گرداند و آخر او را جزم کند و نون ہائے اعرابی را حذف کند مگر نون جمع مؤنث کہ آنرا حذف نکند۔ و صیغہ ہائے مخاطب پیش از صیغہ ہائے غائب مے آیند فعل نہی معلوم را نیز چہاردہ صیغہ است ہمچو لَا تَضْرِبْ۔ لَا تَضْرِبَا۔ لَا تَضْرِبُوْا۔ لَا تَضْرِبِیْ۔ لَا تَضْرِبَا۔ لَا تَضْرِبْنَ۔ لَا یَضْرِبْ۔ لَا یَضْرِبَا۔ لَا یَضْرِبُوْا۔ لَا تَضْرِبْ۔ لَا تَضْرِبَا۔ لَا یَضْرِبْنَ۔ لَا اَضْرِبْ۔ لَا نَضْرِبْ۔ لَا تَضْرِبْ مزن تو مرد صیغہ واحد مذکر مخاطب فعل نہی الخ۔ و ہمچنیں مجہول وے ہمچو لَا تُضْرَبْ۔ لَا تُضْرَبَا۔ لَا تُضْرَبُوْا الخ

اسمِ فاعل

بدانکہ اسم فاعل از باب ہائے ثلاثی مجرد اکثر بوزن فاعل می آید ہمچو ضارب و ناصر۔ وگاہ باشد کہ بروزن فعیل ہم می آید ہمچو۔ شریف۔ و حبیب۔ و از باب ہائے ثلاثی مزید و رباعی مجرد و رباعی مزید بروزن فعل مضارع معلوم می آید۔ باوردن میم مضموم بجائے حرف مضارع و بکسر ماقبل آخر ہمچو مُدَحْرِجٌ۔ و مُتَدَحْرِجٌ اسم فاعل را شش صیغہ است ہمچو ضَارِبٌ۔ ضَارِبَانِ۔ ضَارِبُوْنَ۔ ضَارِبَۃٌ ضَارِبَتَانِ۔ ضَارِبَاتٌ۔ ہمچنیں نَاصِرٌ اہ۔ و فَاتِحٌ اہ۔ و عَالِمٌ اہ۔ نَاعِمٌ اہ شَرِیْفٌ اہ۔ ضَارِبٌ (یکمرد زنندہ) صیغہ واحد مذکر اسم فاعل ضَارِبَانِ۔

(دو مرد زننده) صیغهٔ تثنیه مذکر اسم فاعل ضارِبُون (سه مرد زننده یا بیشتر)
صیغهٔ جمع مذکر اسم فاعل ضارِبة (یک زن زننده) صیغهٔ واحد مؤنث اسم
فاعل ضاربتان (دو زن زننده) صیغهٔ تثنیه مؤنث اسم فاعل ضاربات
(سه زن زننده یا بیشتر) صیغهٔ جمع مؤنث اسم فاعل۔

اِسمِ مفعول

بدانکه اسم مفعول از باب هائے ثلاثی مجرد اکثر بر وزن مفعول می آید۔ همچو
مضروب۔ ومنصور وگاهی بر وزن فعیل می آید همچو قتیلٌ۔ وجریحٌ۔ واز
باب هائے ثلاثی مزید ورباعی مجرد ورباعی مزید بر وزن فعل مضارع مجهول می آید
با آوردن میم مضموم بجائے حرف مضارع وبفتح ماقبل آخر همچو مُکرَمٌ ومُدحرَجٌ و
مُتدحرَجٌ۔ واسم مفعول را نیز شش صیغه است مَضرُوبٌ۔ مَضرُوبانِ
مَضرُوبُون۔ مَضرُوبَۃٌ۔ مَضرُوبتانِ۔ مَضرُوباتٌ۔ وهمچنین منصورٌ اه و
مَفتوحٌ اه۔ ومَعلومٌ اه۔ ومَنعومٌ اه۔ محبوبٌ اه۔ مَضرُوبٌ (یک مرد زده
شده) صیغهٔ واحد مذکر اسم مفعول مَضرُوبانِ (دو مرد زده شده) صیغهٔ
تثنیه مذکر اسم مفعول مَضرُوبُونَ (سه مرد زده شده یا بیشتر) صیغهٔ جمع مذکر اسم
مفعول مَضرُوبَۃٌ (یک زن زده شد) صیغهٔ واحد مؤنث اسم مفعول
مَضرُوبتانِ (دو زن زده شده) صیغهٔ تثنیه مؤنث اسم مفعول مَضرُوباتٌ
(سه زن زده شده یا بیشتر) صیغهٔ جمع مؤنث اسم مفعول۔

اسم زمان و اسم مکان

بدانکه اسم زمان و اسم مکان از باب ہائے ثلاثی مجرد بر دو وزن مَفْعَل و مَفْعِل می آید و از باب مفتوح العین و مضموم العین مضارع بروزن مَفْعَل می آید ہمچو مَمْنَع و مَدْخَل و ہمچنیں از ناقص مطلقاً بروزن مفعَل می آید ہمچو مَرمی۔ و از باب مکسور العین مضارع بروزن مفعِل می آید ہمچو مَضْرِبٌ و ہمچنیں از مثال مطلقاً بروزن مَفْعِل می آید ہمچو مَوْعِدٌ مَوْجِلٌ۔ و از باب ہائے ثلاثی مزید و رباعی مجرد و مزید بروزن اسم مفعول آں باب می آید ہمچو مُکْرَمٌ۔ و مُدَحْرَجٌ و مُتَدَحْرَجٌ۔

اسم آلہ

بدانکہ اسم آلہ را سہ بنا است مِفْعَلٌ۔ مِفْعَالٌ۔ و مِفْعَلَۃٌ۔ ہمچو مِنْجَلٌ و مِفْتَاحٌ و مِکْنَسَۃٌ

اسم تفضیل

بدانکہ اسم تفضیل برائے مذکر بروزن اَفْعَل می آید ہمچو اَضْرَبُ و اَفْضَلُ و برائے مؤنث بروزن فُعْلٰی می آید ہمچو فُضْلٰی و اسم تفضیل را شش صیغہ است اَفْضَلُ اَفْضَلَانِ۔ اَفْضَلُوْنَ۔ فُضْلٰی۔ فُضْلَیَانِ۔ فُضَلٌ۔ اَفْضَلُ (یکمرد بہتر) صیغہ واحد مذکر اسم تفضیل اَفْضَلَانِ (دو مرد بہتر) صیغہ تثنیہ مذکر اسم تفضیل افضلون (سہ مرد بہتر یا بیشتر) صیغہ جمع مذکر اسم تفضیل

فُضْلیٰ (یک زنِ بہتر) صیغہ واحد مؤنث اسم تفضیل۔ فُضْلَیَان (دو زنِ بہتر) صیغہ تثنیہ مؤنث اِسم تفضیل

فُضَل (سہ زن بہتر یا بیشتر) صیغہ جمع مؤنث اسم تفضِیل۔

حاشیه متعلقه صفحه ۱۱

ع۱
ضرب یضرب از تضرب امر میگیریم بدو
عمل عمل اول آنست که نظر کنیم بآخر کلمه
آخر کلمه صحیح است ساکن کنیم تضرب شد ۱۲

ع۲
علم یعلم از تعلم امر میگیریم بدو عمل عمل اول
آنست که نظر کنیم بآخر کلمه آخر کلمه صحیح است
ساکن کنیم تعلم شد ۱۲

ع۳
قال یقال از تقول امر میگیریم بدو عمل عمل اول آنست
که نظر کنیم بآخر کلمه آخر صحیح است اورا ساکن کنیم
تقول شد چونکه ماقبل آخر کلمه هم ساکن بود انرا
بسبب ملاقات با ساکن دیگر حذف کنیم تقل شد ۱۲

ع۴
باع یبیع از تبیع امر میگیریم بدو عمل عمل اول آنست
که نظر کنیم بآخر کلمه آخر کلمه صحیح است اورا ساکن کنیم
تبیع شد چونکه ماقبل آخر کلمه هم ساکن بود آنرا بسبب
ملاقات با ساکن دیگر حذف کردیم تنبع شد ۱۲

ع۵
رمی یرمی از ترمی امر میگیریم بدو عمل عمل
اول آنست که نظر کنیم بآخر کلمه معتل است
می اندازیم ترم شد ۱۲

ع۱
عمل دوم آنست که تاء حرف مضارع را دور کنیم
نظر کنیم بما بعد او ما بعد او ساکن است چونکه
از باب مکسور العین مضارع هست اولش همزه
مکسوره می آریم امر تمام شد اضرب شد ۱۲

ع۲
عمل دوم آنست که تاء حرف مضارع را دور
کنیم نظر کنیم بما بعد او ما بعد او ساکن است چونکه
از باب مفتوح العین مضارع هست اولش
همزه مکسوره می آریم امر تمام شد اعلم شد ۱۲

ع۳
عمل دوم آنست که تاء حرف مضارع را دور
کنیم بما بعد او ما بعد او متحرک است امر تمام شد
قل شد ۱۲

ع۴
عمل دوم آنست که تاء حرف مضارع را دور کنیم
نظر کنیم بما بعد او ما بعد او متحرک است امر تمام
شد بع شد ۱۲

ع۵
عمل دوم آنست که تاء حرف مضارع را دور
کنیم نظر کنیم بما بعد او ما بعد او ساکن است چونکه از باب
مکسور العین مضارع هست اولش همزه مکسوره

ع۶
دعیٰ یدعو از تدعو امر میگیریم بدو عمل عمل
اول آنست که نظر کنیم بآخر کلمه آخر کلمه معتل
است می اندازیم تدعُ شد ۱۲

ع۷
شدّ یشدّ از تشدّ امر میگیریم بدو عمل عمل
اول آنست که نظر کنیم بآخر کلمه آخر کلمه مدغم است
چونکه از باب مضموم العین مضارع است
در آخرش چهار وجه رواست تشدُّ تشدَّ تشدِّ تشدّ
تشدُدْ ۱۲

ع۸
فرّ یفرّ از تفرّ امر میگیریم بدو عمل عمل اول آنست که
نظر کنیم بآخر کلمه آخر کلمه مدغم است چونکه از باب مضموم العین
مضارع نیست در آخرش سه وجه رواست تفرَّ تفرِّ تفرِرْ

ع۹
أکرم یکرم از تکرم امر میگیریم بدو عمل
عمل اول آنست که نظر کنیم بآخر کلمه صحیح است
ساکن کنیم تکرِمْ شد ۱۲

ع۱۰
أقام یقیم از تقیم امر میگیریم بدو عمل عمل
اول آنست که نظر کنیم بآخر کلمه آخر کلمه صحیح است
ساکن کنیم تقیمْ شد چونکه ماقبل آخر کلمه هم
ساکن بود ازان بسبب ملاقات با ساکن دیگر
حذف کردیم تُقِمْ شد ۱۲

ع۶
عمل دوم آنست که تاء حرف مضارع را دور
کنیم نظر کنیم بمابعد او مابعد او ساکن است چونکه
از باب مضموم العین مضارع هست سر اولش
همزه مضمومه می آریم امر تمام شد اُدْعُ شد ۱۲

ع۷
عمل دوم آنست که تاء حرف مضارع را دور
کنیم نظر کنیم بمابعد او مابعد او متحرک است امر تمام شد
شُدَّ شد ۱۲ و در وجه تسکین همزه مضمومه می آریم
اُشْدُدْ شد ۱۲

ع۸
عمل دوم آنست که تاء حرف مضارع را دور کنیم
نظر کنیم بمابعد او مابعد او متحرک است امر تمام شد
فِرَّ شد چونکه از باب مکسور العین مضارع هست
در وجه تسکین در اولش همزه مکسوره می آریم امر تمام
شد اِفْرِرْ شد ۱۲

عمل دوم آنست که تاء حرف مضارع را دور کنیم
نظر کنیم بمابعد او مابعد او ساکن است چونکه از باب اکرام
هست در اولش همزه مفتوحه ساقط می آریم امر تمام
شد اَکْرِمْ شد ۱۲

عمل دوم آنست تاء حرف مضارع را دور کنیم
نظر کنیم بمابعد او مابعد او ساکن است چونکه از باب